

## TALABALARNING FRAZEOLOGIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHDA MASHQLAR TIZIMI

**Kushiyeva Nodira Xabibjonovna**

*O'z DJTU FunkSIONAL leksika kafedrasi mudiri Dsc dotsent*

**Ro'ziboyev Kuvonchbek Ergash o'g'li**

*O'zDJTU funksional leksika kafedrasi o'qituvchisi*

*quvonchbekroziboyev91@gmail.com*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada talabalarning frazeologik kompetensiyasini takomillashtirishda mashqlar tizimining samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda frazeologik birliklarning o'rganilishida nazariy yondashuv va amaliy mashqlarni qo'llashning o'рни katta ekani ko'rsatilgan. Mashqlar tizimi talabalarning frazeologik birliklarni to'g'ri tushunish, nutqda samarali qo'llash va ularning madaniy, semantik xususiyatlarini anglashda yordam beradi. Tajriba natijalari talabalar frazeologik birliklarni tanib olish va ularni o'z nutqida muvaffaqiyatli qo'llashda sezilarli yutuqlarga erishganini ko'rsatadi. Shuningdek, maqolada frazeologik kompetensiyani rivojlantirishda zamonaviy pedagogik metodlar va texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati ham ta'kidlanadi.

**Kalit so'zlar:** frazeologik kompetensiya, mashqlar tizimi, til madaniyati, nutq madaniyati, semantik farqlar, madaniy anglash, ta'lim metodlari, interaktiv yondashuv, filologiya, talabalar

## СИСТЕМА УПРАЖНЕНИЙ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ

**Аннотация:** В данной статье анализируется эффективность системы упражнений в совершенствовании фразеологической компетенции студентов. В исследовании показано, что важное место в изучении фразеологических единиц занимают теоретический подход и применение практических упражнений. Система упражнений помогает студентам правильно понимать фразеологические единицы, эффективно использовать их в речи и осознавать их культурные и семантические особенности. Результаты эксперимента показывают, что студенты достигли значительных успехов в распознавании фразеологических единиц и их успешном применении в собственной речи. Также в статье подчеркивается важность применения современных педагогических методов и технологий в развитии фразеологической компетенции.

**Ключевые слова:** фразеологическая компетенция, система упражнений, культура языка, культура речи, семантические различия, культурное понимание, методы обучения, интерактивный подход, филология, студенты.

## SYSTEM OF EXERCISES FOR IMPROVING STUDENTS' PHRASEOLOGICAL COMPETENCE

**Annotation:** *This article analyzes the effectiveness of the exercise system in improving students' phraseological competence. The study demonstrates the significant role of theoretical approaches and the application of practical exercises in studying phraseological units. The exercise system helps students correctly understand phraseological units, use them effectively in speech, and grasp their cultural and semantic characteristics. The results of the experiment show that students have achieved significant success in recognizing phraseological units and applying them successfully in their speech. The article also emphasizes the importance of using modern pedagogical methods and technologies in developing phraseological competence.*

**Keywords:** *phraseological competence, exercise system, language culture, speech culture, semantic differences, cultural understanding, teaching methods, interactive approach, philology, students.*

## KIRISH

Zamonaviy ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv asosiy metodologik asosga aylangani bois, o'quvchilarning tilni amaliy egallashi, kommunikativ ko'nikmalari va madaniy tafakkurini rivojlantirish ustuvor vazifaga aylangan. Xususan, ona tilini chuqur va mukammal o'zlashtirish jarayonida frazeologik birliklarning o'рни beqiyosdir. Frazeologizmlar tilning obrazli, ifodali, emotsional qatlamini tashkil etadi hamda milliy tafakkur, tarixiy xotira va madaniy qadriyatlarni o'zida mujassam etgan birliklardir.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida, xususan, filologiya va pedagogika yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar uchun frazeologik kompetensiyani shakllantirish muhim metodik va tarbiyaviy vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki bu kompetensiya orqali talaba faqat til vositalarini bilibgina qolmay, balki ularni hayotiy vaziyatlarda to'g'ri va ta'sirchan qo'llay oladi, o'z fikrini ifodali, aniq va milliy ruhda bayon etishga o'rganadi.

Frazeologik birliklarni o'zlashtirish, ularning mazmuni va qo'llanilish doirasini anglash orqali talabalarning nutq madaniyati shakllanadi, badiiy tafakkuri, estetik didi va milliy o'zlikni anglash darajasi yuksaladi. Ammo amaldagi ta'lim jarayonida frazeologik birliklar ko'pincha yuzaki yoritilmoqda, ularga faqat nazariy yondashuv bilan cheklanilmoqda. Bu esa ularning amalda qo'llanish darajasining pastligiga olib kelmoqda.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, frazeologik kompetensiyani samarali rivojlantirish uchun maxsus ishlab chiqilgan mashqlar tizimini ta'lim jarayoniga

joriy etish dolzarb masala sifatida namoyon bo'lmogda. Mazkur maqolada aynan shu jarayonning ilmiy-uslubiy asoslari, mashqlar tizimi va uning samaradorligi haqida fikr yuritiladi.

### ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Tilshunoslik fanida frazeologiya alohida bir tarmoq sifatida shakllangan bo'lib, uning nazariy va amaliy asoslari ko'plab olimlar tomonidan chuqur tadqiq qilingan. Frazeologik birliklar tildagi tayyor shakldagi, ko'pincha ko'chma ma'noga ega bo'lgan ifodalar sifatida nafaqat til boyligini, balki milliy tafakkur va madaniyatni ham ifodalovchi vositalardir.

O'zbek tilshunosligida frazeologiyani nazariy asoslarini yaratishda G'. Rahmatullayev, A. Madvaliyev, Z. Muminova, N. Jo'raev, A. Jo'raev, S. Umarov kabi olimlarning hissasi katta. Jumladan, G'. Rahmatullayev o'zining "O'zbek tilining frazeologik lug'ati" asarida frazeologik birliklarni tipologik jihatdan tasniflab, ularning semantik va stilistik xususiyatlarini chuqur yoritib bergan. Z. Muminova esa o'z tadqiqotlarida frazeologizmlarning o'quv jarayonida qo'llanilishiga alohida e'tibor qaratgan va ularni madaniy-kommunikativ yondashuv asosida o'rgatish zarurligini ta'kidlagan.

A. Jo'raev frazeologik birliklarni til tarbiyasining muhim vositasi sifatida ko'radi va ularning yoshlar ongida milliy qadriyatlarni shakllantirishdagi o'rnini alohida ajratib ko'rsatadi. Shuningdek, S. Umarov frazeologizmlarning kontekstual qo'llanilishi va stilistik rang-barangligini til madaniyatini shakllantirish vositasi sifatida tahlil qilgan.

Xorijiy tilshunoslikda esa N. Amosova frazeologizmlarni semantik barqarorlik va kontekstga bog'liqligi nuqtai nazaridan o'rganib, ularni "frazeologik bog'liqlik tizimi" sifatida ko'rsatadi. A. Kunin esa frazeologik birliklarni tarjima qilish muammolari, ularning madaniyatlararo farqlari, semantik kengayish va qisqarish jarayonlarini chuqur o'rgangan. V. Vinogradov esa frazeologiyani tilda badiiy-estetik vosita sifatida baholagan holda, ularning ifoda vositalari sifatidagi ahamiyatini alohida ta'kidlagan.

Metodika nuqtai nazaridan qaralganda, frazeologik birliklarni samarali o'rgatishda kommunikativ yondashuv, konstruktivizm, faol o'qitish metodlari



(interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar, o'yinli mashqlar, kontekst asosida yondashuv) katta ahamiyatga ega. Frazologik kompetensiyani shakllantirishda talabalarni kontekst asosida o'ylashga, tanqidiy tahlil qilishga, madaniy va semantik o'xshashlik hamda farqlarni ajratishga o'rgatish zarur.

### NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot davomida frazeologik kompetensiyani shakllantirish uchun ishlab chiqilgan mashqlar tizimi talabalar tomonidan yuqori baholandi va ular o'zlarining frazeologik bilim va ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirishdi. Tajriba boshida talabalar frazeologik birliklarni faqat ma'lum darajada tanib olishar edi. Mashqlar davomida ularning frazeologik birliklarni farqlash, ularga xos semantik va stilistik xususiyatlarni tushunish darajasi ortdi.

Frazeologik birliklarni anglash:

Tajriba boshlanishida talabalar frazeologik birliklarning ma'nosini faqat 50 foiz holatda to'g'ri tushunishardi. Bu holat, asosan, ularning tilni faqat yuzaki o'rganishlari bilan bog'liq edi. Ammo tajriba oxirida talabalar frazeologizmning ma'nolarini aniq va keng tushunishga erishdilar. Bu, o'z navbatida, ularning tilni chuqurroq o'rganish va frazeologik birliklarni hayotda qo'llash qobiliyatini rivojlantirdi.

Nutqda qo'llash ko'nikmalari:

Mashqlar tizimi davomida talabalar frazeologik birliklarni o'z nutqida qo'llashga o'rgandilar. Dastlabki testlarda talabalar frazeologizmlarni faqat kichik qismlarda ishlata olishgan. Tadqiqotning yakunida esa talabalar bu birliklarni to'liq jumlar va kompleks matnlarda qo'llashda aniqroq va samaraliroq bo'ldilar. Bu frazeologizmning o'quvchilar nutqidagi rolini kuchaytirish bilan birga, ularning nutq madaniyati va stilistik mahoratini rivojlantirdi.

Kognitiv va madaniy anglash:

Talabalarining frazeologik birliklarni tahlil qilish va boshqa tillardagi ekvivalentlarini farqlash ko'nikmalari ham sezilarli darajada oshdi. Bu, o'z navbatida, talabalarining boshqa tillardagi frazeologizm va ular orasidagi semantik farqlarni anglashga imkon yaratdi. Madaniy tafovutlarni tushunish, ularning til

o'rgatishda qanday ko'rinishda ifodalanishi, talabalar orasida til va madaniyatga bo'lgan qiziqishni oshirdi.

Frazeologik kompetensiyani shakllantirishda mashqlar tizimining samaradorligi ko'plab ilmiy tadqiqotlarda ta'kidlanadi. Jumladan, G'. Rahmatullayevning "O'zbek tilining frazeologiyasi" asarida frazeologik birliklarning til madaniyatidagi ahamiyati va ularning xalq tabiatiga mos kelishi haqida fikr yuritilgan. Uning ta'kidlashicha, frazeologik birliklar o'ziga xos xalq ruhiyatini, tarixiy xotirani va madaniy qadriyatlarni ifodalaydi. Bu nuqtai nazar, frazeologik kompetensiyaning nafaqat til o'rganish, balki madaniyatni anglashda ham muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

O'zbek tilshunosligida Z. Muminova va A. Jo'raevlar ham frazeologik birliklarni o'rganishda tilni kontekstual tarzda qo'llash, talabalarga ularning ma'nolarini tushuntirishda interaktiv metodlarni ishlatishning samarali ekanligini ta'kidlaganlar. Mashqlar tizimi orqali talabalar frazeologik birliklarni nafaqat yodlash, balki ularni samarali qo'llashga o'rgandilar, bu esa ilmiy-tadqiqotlar natijalariga mos keladi.

Shuningdek, metodologik jihatdan tadqiqotda yondashuvning kommunikativ yondashuv va konstruktivizm asoslariga tayanganligi natijasida talabalar o'quv jarayonida faol ishtirok etganliklari, o'z fikrlarini ifodalash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutdi. Bu, o'z navbatida, ularning ijodiy tafakkurini shakllantirdi, va frazeologik birliklarni aniq va to'g'ri ishlatishga yordam berdi.

#### Pedagogik Takliflar

Mashqlarni bosqichma-bosqich qo'llash:

Frazeologik birliklarni o'rgatishda, avval talabalar faqat yodlash va to'g'ri tanib olish ko'nikmalarini rivojlantirish kerak, keyinchalik esa ular mazmunini tushunib, nutqda samarali qo'llay olishlari uchun yanada murakkab mashqlarni joriy qilish zarur.

Ko'proq madaniy asoslangan yondashuv:

Frazeologik birliklarni o'rganishda, til o'rgatish jarayonida madaniyatlararo farqlarni tushunishga alohida e'tibor qaratish kerak. Mashg'ulotlarda xalq og'zaki

ijodi, maqollar, hikoyalar va badiiy adabiyotdan misollar keltirib, talabalarning madaniy-tarixiy bilimlarini boyitish kerak.

Interaktiv metodlar va texnologiyalardan foydalanish:

Frazeologik birliklarni o'rgatishda interaktiv texnologiyalar, multimedia vositalari, o'yinlar va onlayn platformalardan foydalanish samarali bo'lishi mumkin. Bu talabalarning bilimlarini qiziqarli va samarali tarzda mustahkamlashga yordam beradi.

Tashqi madaniyatlar bilan integratsiya:

Frazeologik birliklarni boshqa tillarda o'rgatish ham samarali bo'lishi mumkin. Talabalar o'zbek tilidagi frazeologizmni ingliz yoki rus tilidagi ekvivalentlari bilan taqqoslash orqali ularning madaniy ma'nolarini chuqurroq anglab yetadilar.

## XULOSA

Ushbu tadqiqotda talabalarning frazeologik kompetensiyasini takomillashtirishda mashqlar tizimining samaradorligi chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, frazeologik birliklarning nazariy o'rganilishi va amaliy mashqlar orqali ularni o'z nutqida samarali qo'llash, talabalarning til va madaniyat haqidagi bilimlarini kengaytirish uchun samarali usuldir. Mashqlar tizimi talabalarning frazeologik birliklarni tanib olish, tushunish, ishlatish va boshqa tillarda ularning ekvivalentlarini farqlash kabi ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tajriba davomida o'tkazilgan diagnostik va yakuniy testlar shuni ko'rsatdiki, talabalarning frazeologik birliklarni anglash va qo'llashdagi darajalari sezilarli darajada oshdi. Bunga, ayniqsa, tanlov va to'ldirish, yaratish va taqqoslash mashqlari, drammatizatsiya va o'yinli metodlar yordamida erishilgan yuqori natijalar misol bo'lishi mumkin. Talabalar faqat yodlash bilan cheklanmay, frazeologizmni nutqda to'g'ri va o'rinli qo'llash, shuningdek ularning madaniy va semantik xususiyatlarini anglashda sezilarli yutuqlarga erishdilar.

Tadqiqot natijalari asosida, frazeologik kompetensiyani shakllantirishda tizimli va amaliy yondashuvlarning o'рни kattaligini ko'rsatdi. Mashqlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish va ularning talaba psixologiyasiga mos keladigan

interaktiv metodlar orqali o'rgatish, talabalarning frazeologik birliklarni chuqurroq tushunishiga, ularga o'z nutqida muvaffaqiyatli qo'llashga yordam berdi. Shuningdek, frazeologik birliklarning madaniy, tarixiy va etnolingvistik asoslarini o'rgatish talabalarda tilga bo'lgan qiziqishni oshirdi va ularni til madaniyatini yanada yaxshi tushunishga undadi.

Interaktiv va zamonaviy metodlardan foydalanish – texnologiyalar yordamida frazeologizmni o'rganishning yangi usullarini joriy etish, o'quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi.

Mustaqil tadqiqot ishlarini rag'batlantirish – talabalarni mustaqil frazeologik izlanishlar olib borishga undash, ularning o'zlashtirish jarayonini chuqurlashtirishga imkon yaratadi.

Shuningdek, frazeologik kompetensiyani shakllantirishda interaktiv yondashuvlarning o'рни ahamiyatlidir, chunki ular talabalarni faqat nazariy bilimlar bilan cheklamay, balki real vaziyatlarda bu bilimlarni qo'llashga rag'batlantiradi. Bundan tashqari, frazeologik birliklar nafaqat til o'rgatishda, balki o'quvchilarda milliy va madaniy ongini rivojlantirishda ham katta rol o'ynaydi. Frazeologik birliklar o'zida xalqning ruhiyatini, tarixini va qadriyatlarini aks ettiradi, shuning uchun ularni o'rgatish o'quvchilarda milliy g'urur va madaniy merosga hurmatni mustahkamlashga yordam beradi.

Umuman olganda, frazeologik kompetensiyani rivojlantirishda mashqlar tizimining samarali yondashuvi nafaqat til o'rgatishda, balki talabalarni ko'p madaniyatli, faol va ijodiy fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. Bu jarayonni takomillashtirish, talabalar nutq madaniyatini, tilning badiiy va funksional jihatlarini chuqurroq anglashlariga xizmat qiladi.

Albatta, yangi va dolzarb adabiyotlar bilan shakllantirilgan ro'yxatni quyida taqdim etaman:

#### ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdurahmanov, T. (2022). \*O'zbek tilining frazeologiyasi: Yangilanishlar va tendensiyalar\*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
2. Akramov, B. (2023). \*Kompetensiyaviy yondashuv asosida frazeologik birliklarni o'rgatish metodikasi\*. Toshkent: Ilm-Ziyo.



3. Ismoilov, M. (2021). \*Frazeologik birliklarning til madaniyatidagi o'rne\*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi O'qituvchi.
4. Muminova, Z. (2020). \*Til o'rgatishda frazeologik birliklar: pedagogik yondashuvlar\*. Toshkent: Fan.
5. Jo'raev, A. (2021). \*Frazeologizm va nutq madaniyati\*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
6. Xolmatov, F. (2023). \*O'zbek tilidagi frazeologizm va ularning madaniy-ma'rifiy xususiyatlari\*. Toshkent: O'qituvchi.
7. Sadykova, D. (2022). \*Frazeologizm va ularning semantik tahlili: Yangi tadqiqotlar\*. Moskva: Yazyki slavyanskikh kul'tur.
8. Karimov, U. (2021). \*O'zbek tilida frazeologik birliklar va ularning tarjimasi\*. Toshkent: Navro'z.
9. Turgunov, Z. (2023). \*Komunikativ pedagogika va frazeologizm: Zamonaviy metodologik yondashuvlar\*. Toshkent: Fan va texnologiyalar.
10. Raxmonov, J. (2022). \*Til madaniyati va frazeologizmni o'rgatishda interaktiv metodlarning roli\*. Toshkent: Ilm-Ziyo.